

OILADA TA'LIM MUHITINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Matkarimov A. M

„Oila va xotin qizlar“ ilmiy tadqiqot instituti

Tayanch soʻzlar: oila, oiladagi taʼlim muhiti, xalqaro baholash tadqiqotlari, oʻquvchilarning taʼlimdagi muvaffaqiyati

Ключевые слова: семья, образовательная среда в семье, международные оценочные исследования, достижения учащихся в образовании.

Key words: family, educational environment in the family, international assessment studies, student achievements in education.

Kirish. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev Xalqaro kongress markazida maktab taʼlimini isloh qilishga bagʻishlangan tadbirda „Bugun ota-onalarning ham masʼuliyatini oshirishimiz kerak. Ota-onalarning taʼlimga munosabatini oʻzgartirmagunimizgacha hech narsaga erisha olmaymiz[11]» deb taʼkidlashi ota-ona institutining yosh avlodning taʼlim olishdagi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligidan dalolat beradi.

Xalqaro baholash tadqiqotlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va inson kapitalini rivojlanganligining mavjud va zaruriy holatini umumtaʼlim muassasalari oʻquvchilarida tayanch kompetensiyalarini shakllanganlik darajasi, ularning taʼlim olishining ijtimoiy-pedagogik jihatlariga bogʻlagan holda aniqlaydi. Tayanch kompetensiyalar ijtimoiy meʼyor sifatida ham talqin qilinishi mumkin boʻlib, bu tushuncha oʻquvchining kundalik-amaliy faoliyatda mustaqil hayot kechirishi uchun lozim boʻlgan bilim, koʻnikma, malakalarning umumlashmasini tavsif etadi. Pedagogik amaliyotda xalqaro tajribalarni milliy taʼlim tizimiga tadbiq etish samaradorligi jamiyatdagi ijtimoiy rivojlanish tendentsiyalari oʻrganilganligi hamda shu jihatlarini hisobga olgan holda taʼlimdagi islohotlarni rejalashtirish bilan uzviy bogʻliq.

Asosiy qism. Xalqaro baholash tadqiqotlarida oʻquvchilarning taʼlimdagi muvaffaqiyati yuqori koʻrsatkichga ega emasligi, milliy taʼlim tizimi va oila hamkorligiga doir muammolarni yetarli darajada hal qilinmaganligi bilan

izohlanadi. Bu masala milliy ta'lim tizimining siyosiy maqsadi sifatida shakllanmog'i darkor. Shuningdek, oilalarda ta'lim muhitining rivojlanishi oila joylashgan hududga ham ko'p jihatdan bog'liq. Oiladagi ta'lim va tarbiya jarayoniga ko'maklashish hududdagi oilalar bilan ishlash muassasalari, kattalar ta'limi markazlari, yoshlar markazlari, bolalar bog'chalari, maktablar, diniy tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi. Bolalar va o'smirlarni bo'sh vaqtlarini samarali tashkil etish va bu orqali ularning ta'limdagi muvaffaqiyatini ta'minlash davlat siyosati darajasida hal qilinishi lozim bo'lgan vazifalar qatoriga kiradi. Jumladan maktablarda asosiy dars mashg'ulotlardan so'ng uy vazifalarini tayyorlash va ma'lum bir dastur asosida qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil etish, shu maqsadda professional kadrlarni tayyorlash, hududdagi barcha oilalar vaziyatidan kelib chiqqan holda qo'llab-quvvatlash takliflari shakllanishi lozim.

Shuningdek, xalqaro baholash tadqiqotlarida „o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyati“ tushunchasi keng qo'llanilgan bo'lib, o'quvchining ta'lim mazmunini mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'rish uchun qo'llay olishini ko'rsatadi. O'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatini ta'minlashning ijtimoiy aspektlari ilmiy asoslangan mezonlar asosida baholanadi. Mazkur mezonlarga quyidagilar kiradi:

- o'quvchining ijtimoiy kelib chiqishi;
- ta'lim olishning o'z hayotidagi ahamiyati tushunishliligi;
- „umumta'lim muassasasi-oila hamkorlik mexanizmi“ning samaradorligi;
- oilalarda ta'limiy qadriyatlarining rivojlanganligi;
- ijtimoiy, akademik va madaniy resurslarning mavjudligi va ulardan foydalanishning mavjud holati.

Oiladagi ta'limiy muhit bilan bog'liq muammolarning asosiysi ota-onalarning pedagogik kompetensiyalarning yetarli darajada rivojlanmaganligi, jamiyatda farzand tarbiyasi va ta'limi bo'yicha professional ta'lim dasturlarining mavjud emasligi, kamligi yoki mazmuning sifat darajasi pastligi. Buning natijasida ota-onalar internet tarmog'i orqali, o'z tanishlari orqali tajriba almashish orqali istagan ma'lumotlarini topishga harakat qiladi. Yana bir jihati aynan oiladagi ta'lim muhitini rivojlantirishga doir ma'lumotlar oiladagi tarbiyaviy muhitni rivojlantirishga qaratilgan ma'lumotlarga nisbatan kamroq uchraydi. Ota-onalarning pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish institutsional va professional yondoshuvni taqozo etadi.

Ma'lumki, „Ta'lim to'g'risida“gi qonunning 3-bobida „ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari — ta'lim oluvchilar, voyaga yetmagan ta'lim oluvchilarning ota-onalari yoki boshqa qonuniy vakillari, pedagog xodimlar va ularning vakillari“ ekanligi ta'kidlab o'tilgan. Shuningdek, mazkur qonun bilan ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar ham belgilab qo'yilgan. Jumladan, ta'lim ustuvorligining tan

olinishi; ta'lim sohasida kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligi; ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi; ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi; ta'limning uzluksizligi va izchilligi; insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi kabi printsiplar ta'limning ijtimoiy-pedagogik jihatlarini o'zida aks ettiradi. Shuningdek, Ta'lim to'g'risidagi 5-moddada „jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, har kimga ta'lim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi „, deb qayd etilgan[1]. Pedagogik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, jamiyatda ayrim ota-onalar tomonidan farzandining ta'limi uchun to'la holda maktab mas'uli degan noto'g'ri tushuncha shakllangan. Bu tushuncha esa farzandlarning ta'limda muvaffaqiyatsizligi bilan uzviy aloqaga ega.

Rossiyalik olim G.F. Shershenevich „Oila – nikoh orqali birlashgan va ittifoq tuzgan shaxslar va ulardan tug'ilgan shaxslar ya'ni er, xotin va farzandlarning birgalikdagi yashashidir“ [22; 259] deb ta'kidlab o'tgan. Olimning fikricha, oila nafaqat aholini ko'payishi va rivojlanishi uchun javobgar bo'lgan, balki shaxsni tarbiyalovchi, balki muayyan yashash muhitini yaratib beruvchi va insonni shaxs sifatida shakllantiruvchi eng muhim muhit hisoblangan, hisoblanayapti va bundan keyin ham hisoblanadi [22; 260]. Olim „shaxs sifatida shakllantiruvchi eng muhim muhit“ sifatida ta'limiy muhitni ham nazarda tutadi. Aslida, oila farzandlarning ta'limga bo'lgan munosabatini shakllantirish tarbiyaning bir turi sifatida qarash mumkin bo'ladi. Farzandlarda ta'limga nisbatan qadriyali munosabatni rivojlanishi ularning shaxs sifatida ham, jamiyatdagi faol fuqoro sifatida ham bo'lajak mutaxassis sifatida ham ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy-siyosiy hamda kasbiy munosabatlarning sifat ko'rsatkichini ta'minlab, ularda mas'uliyatlilik, javobgarlilik, o'z manfaatidan halq manfaatini yuqori qo'yish kabi xususiyat va qadriyatlarni tarkib toptiradi.

Oilaviy munosabatlar farzandlarning aqliy, ruhiy kamolotini ta'minlab, ota-onalarda o'ziga xos faollikni ham yuzaga keltiradi. Xususan, farzandlarning bevosita ta'siri tufayli ularning qiziqish hamda faoliyatlari doirasi kengayadi, o'zaro aloqalari mazmunan boyib boradi, real hayot mohiyatini chuqurroq anglash, ya'ni, farzandlar kamoloti, kelajagi timsolida o'z umri davomiyligini qurish holati ro'y beradi. Bularni amalga oshirishda ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi o'zaro muloqot ham muhim ahamiyatga ega[5; 11]. Oila sharoitida ota-onalarning o'zlari atrofdagilar bilan ijobiy muloqot qila olish ko'nikmalariga ega bo'lishlari hamda farzandlarda ham juda yoshlikdan muloqot madaniyati sifatlarining shakllanib borishiga e'tibor qaratishlari zarur.

Ota-onalarning o'z farzandlarini qo'llab-quvvatlashi hamda oiladagi ta'lim muhit va munosabatning rivojlanganligi pedagog faoliyatini samaradorligi hamda sinfda ijobiy o'rganish muhitini shakllantirishda muhim ahamiyatga

ega. O'qituvchining o'z kasbidan roziligini qo'llab-quvvatlash maktablarda yuqori malakali o'qituvchilarni saqlab qolishning garovi hisoblanadi. Birgalikda ishlash va qo'llab-quvvatlash hamda maktabdagi ijobiy ijtimoiy muhitni va kuchli yetakchilik mahorati kabi ijtimoiy omillar o'qituvchilarning o'z kasbidan qoniqishi va ularni ish joylarida saqlab qolishda muhim ahamiyatga ega.

Insoniyat taraqqiyoti, jamiyat rivojini tarixiy kontekstda tahlil qilinar ekan, uning turli bosqichlarida shu davrni tavsiflovchi iboralar qo'llanilganligini ko'rish mumkin. „Ilk uyg'onish davri“, „Uyg'onish davri“, xususan „Sharq renessansi“, XX asrga kelib „kollektivlashtirish“, „elektrlashtirish“, „politexnizatsiya“, „industriyalashtirish“ va „kosmos asri“, „avtomatlashtirish“ va hakazolar. Biroq insoniyat tarixidagi taraqqiyot bosqichlarining mazmuni, mohiyati, nomlanishi qanday bo'lishidan qat'iy nazar inson omili, unga ta'lim berish, uni tarbiyalash jamiyatni har qanday sharoitidagi ijtimoiy buyurtmasi bolib qolavergan[2; 50]. Iboralarning mazmuni taraqqiyotning keyingi bosqichi oldingi bosqichiga nisbatan inson omili ta'sirini kattalashib borayotganini ko'rish mumkin. Bu esa maktab ta'limi bilan birgalikda oilalarda ta'lim muhitini shakllantirish va rivojlantirishni taqozo etadi. Oilada ta'lim muhitini rivojlantirish xususida ilmiy-tadqiqot ishlarining tahlili oilada ta'lim muhitining pedagogik jihatlarini aniqlashtirishga imkon beradi.

J. L. Epstein o'z ilmiy asarida oilada farzandlarning „o'rganish orqali rivojlanishini qo'llab-quvvatlashini“ alohida ta'kidlab o'tadi. Oilada farzandlarning o'quv faoliyatiga jalb etish, mustaqil o'rganishini rag'batlantirish, uy vazifalarini tayyorlashishda yordamlashish, turli fan sohalariga doir suhbatlarni tashkil etish uchun tashabbuskorlik qilish kerak ekanligini ta'kidlab o'tadi[6; 395]. Oilada ta'lim muhitining shakllanishi va rivojlanishi ota-onalarning ta'limga bo'lgan ijobiy munosabatining rivojlanganligi, ta'limni o'zlarining ustuvor vazifasi ekanligini to'liq his qilganligi, mohiyatini anglaganligi bilan tavsiflanadi. Oilada farzandlarning maktabgacha bo'lgan davri ularning intensiv o'rganish jarayoni va maktab ta'limi uchun boshlang'ich bilimlar bilan birgalikda o'rganish strategiyalarini shakllanishi bilan katta ahamiyatga ega.

M.Senechal va J. A. LeFevre o'z ilmiy tadqiqotida farzandlarning o'qish kompetentsiyasini oila muhitida rivojlantirishni tadqiq qiladi. Bolalarda o'qishga, kitobga bo'lgan ijobiy munosabat to'liq oilada shakllanadi. Ota-ona yoki akakalar bilan hamkorlikda kitob mutolaa qilishi, kitobni muhokama qilish „oilaviy qadriyat“ sifatida shakllanishi aynan maktabgacha bo'lgan davrda shakllanishiga urg'u beradi[15; 445].

A. T.Henderson va K. L. Mapp o'z ilmiy tadqiqotlarida oilada ota-onalarning „o'rganish uchun qulay muhit“ yaratishining amaliy mexanizmlari keltirib o'tilgan. Jumladan, farzandlarning tinch muhitda o'rganishi, farzandlarning

xonalari „motivatsiya berish“i kerak ekanligi, ta’lim orqali rivojlanish uchun barcha ta’lim resurslariga kirish imkoniyatiga ega bo’lishi ta’kidlab o’tilgan[8; 241].

H. B. Weiss va J. N. Edwards o’zlarining tadqiqot ishlarida oilada farzandlarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishni qo’llab-quvvatlash bevosita ta’lim orqali amalga oshirishni tavsiya qilinadi[21; 218]. Bolalarning ijtimoiy qobiliyatlari, jamoada ishlashda faol munosabat shakllanishi hamda guruh a’zolariga empatiya ko’rsata olishi ham oilada shakllantiriladi.

K. V. Hoover-Dempsey va H. M. Sandlerlar esa farzandlarning ta’lim olishida rag’batlantiruvchi omil sifatida ota-onalarning maktab bilan hamkorligini keltirib o’tadilar[9; 4]. Ota-onalar uchun tashkil etilgan tadbirlarda „majburiyat“ sifatida emas, baki „ihtiyoiriy“ ishtirok etishi, o’qituvchilar bilan farzandining o’qishdagi rivojlanishi xususida suhbatlashishi farzand uchun namuna xususiyatiga ega bo’lib, ta’limga bo’lgan munosabati ijobiy tomonga o’zgaradi.

W. S. Grolnick va M. L. Slowiaczek o’z tadqiqot ishida oilada farzandlarning mustaqilligini qo’llab-quvvatlash masalasi yoritilgan. Oilada farzandlarning mustaqil bilim olishni rag’batlantirish, ularda mas’uliyat hissini rivojlantirish hamda o’zini o’zi boshqarishni rag’batlantirilishi ularning maktab ta’limida muvaffaqiyatli bo’lishini ta’minlaydi[7; 237].

J. Trusty va S. G. Niles esa o’z tadqiqot ishida esa farzandlarning kasbga yo’naltirishda, ularda ijtimoiy kasbiy mas’uliyatning dastlabki bosqichini rivojlantirish aynan oila muhitida amalga oshirilishi ta’kidlab o’tiladi. Farzandlarning qiziqish va talantlarini yo’naltirish va unga muvofiq ta’lim va kasb egallash imkoniyatlari xususida suhbatlar qurish hamda jamiyatda mavjud imkoniyatlarni tushuntirish oila davrasida amalga oshirilishi mazkur tadqiqot ishida o’z aksini topgan[20; 146].

S. B. Sheldon o’z ilmiy maqolasida ota-onalarning farzandlarining maktabdan tashqari ta’limini qo’llab-quvvatlashini bayon qilib o’tgan. Bolalarning maktabdan tashqari mashg’ulotlarda, turli tadbirlarda, sport mashg’ulotlarida ishtirok etishini ta’minlash, qo’llab-quvvatlash, har bir yutug’ini kuzatib borish bolalarda faol shaxsiy rivojlanish kontseptsiyasini rivojlanishi uchun asos bo’ladi[16; 149].

Oilada farzandlarning madaniy ta’lim olishi ularning madaniy, tarixiy, ijtimoiy ongini rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. M. Souto-Manning o’z ilmiy maqolasida bolalarda madaniy qadriyatlarga munosabat, o’z milliy madaniyatini anglashi, madaniy ta’limning shaxsiy rivojlanishidagi ahamiyatini anglashi oiladagi madaniy ta’limga bo’lgan munosabatlar natijasida shakllanishi ta’kidlab o’tiladi[17; 153]. Bolalarda moddiy va madaniy boylik o’rtasidagi ustuvorlik belgilashning ilk tasavvurlari oila muhitida shakllanadi. Bolalarni muzey, teatr, kino va boshqa madaniyat muassasalariga ota-ona hamrohligida olib borish, har

bir san'at asarining mazmunini tushunishiga yordamlashish bolalarning tahliliy ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birgalikda, ularning kreativligi, ijodkorligini rivojlantiradi. Shuningdek, bu bolalarda boshqa madaniyatlarga hurmat, o'z madaniyatidan faxrlanish tuyg'usini shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

A.Lareau esa ota-onalarning ta'lim sohasidagi islohatlarga befarq emasligi, tashabbuskorligi va faolligi oiladagi ta'lim muhiti hamda atrofidagi insonlarga ham ijobiy ta'siri haqida o'z maqolasida bayon qilib o'tadi [12; 480]. Maktab yoki hududlardagi ota-onalar tashabbuskorlik faoliyatlarida ishtirok etish orqali ham jamiyat ijtimoiy hayotidagi muammolarni atroficha o'rganish, amaliy faoliyat ko'rsatish bo'yicha ota-onalarning tajribalari „multiplikator“ xususiyatiga ega. Bu esa jamiyatda ta'limga bo'lgan munosabatning ijobiy dinamikligini ta'minlaydi.

Olima Q. Abdurasulova hozirgi davrdagi oilaviy munosabatlar sohasidagi o'zgarishlarni quyidagicha keltirib o'tadi.

- oila a'zolarining soni kamayib bormoqda (tug'ilishning kamayishi hisobiga ushbu ko'rsatkich kamayib bormoqda);
- oilaning ijtimoiy va madaniy qiymati tushib bormoqda;
- oilaning jamiyatdan ajralish va o'z qobig'ida o'ralib qolishga intilishi sodir bo'lmoqda;
- nikohdan ajralishlar soni oshib, noqonuniy tug'ilgan farzandlar soni ko'paymoqda;
- muvaffaqiyatsiz tuzilgan oilalar ko'paymoqda;
- ota-onalarning pedagogik tajribasi va mahorati kamayib bormoqda [4; 23].

Oilalardagi ta'lim muhitini rivojlantirishga qaratilgan faoliyat institutsionallashgan holda quyidagi ta'lim xizmatlarini ko'rsatadi:

- Ota-onalar uchun kurslar, ma'ruzalar, oilalar uchrashuvi;
- Ota-onalar tashabbuslari asosida shakllantirilgan ta'limiy ahamiyatga ega tadbirlar (sayohatlar, uchrashuvlar, loyihalar va boshqalar);
- Turli tashkilot, muassasalar hamkorligidagi tadbirlar (tibbiyot muassasalari, mahalla va oilalar hamkorligi);
- O'z-o'ziga yordam ko'rsatishga yo'naltirilgan maslahat berish va qo'llab quvvatlashga yo'naltirilgan tashkilotlar;
- Ommaviy axborot- vositalari, gazeta va jurnallar, flayerlar orqali oilalarni qo'llab-quvvatlovchi media tashkilotlar [18; 212].

Oiladagi tarbiya qadriyat darajasiga ko'tarilishi lozim va bu oilaning ta'lim funksiyasini rivojlantiradi. Quyida pedagog olim M.R. Textor tomonidan taklif etilgan oilaning ta'limiy funksiyasini rivojlantirishga qaratilgan faoliyat turlari keltirib o'tilgan.

- Ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi muloqotning mazmuni va sifatining oshirilishi (jumladan muloqotda qo'llaniladigan so'zlar, atamalarni to'g'ri

qo'llash va tushuntira olishi, ilmiy, hayotiy-amaliy faoliyatdagi ahamiyatini tushuntira olishi);

- farzandlarini dunyoni, atrof-olamni o'rganishda, anglab yetishda va jamiyatda ijtimoiy munosabatlar o'rnatishda qo'llab-quvvatlash;
- oilada ta'lim va tarbiyaviy ahamiyatga ega o'yinlar o'ynash, kitobxonlikka o'rgatish, farzandining ilk yoshidan boshlab ovoz chiqarib kitob o'qib berish, uy sharoitida kichik tajribalar o'tkazish, birgalikda filmlar tamosha qilish, kitoblar, telefilmlar, kitoblar, fan yoki siyosat haqida suhbatlashish,
- farzandlarining o'rganish va erishga yutuqlarini rag'batlantirish orqali ularni maktabgacha ta'lim muassasalari tayyorgarligi hamda maktabda o'qishiga ijobiy munosabatni rivojlantirish;
- maktabda va sinfda sodir bo'layotgan voqealar haqida muntazam mulohaza o'tkazish, uy vazifalarini tayyorlashda qo'llab-quvvatlash, muntazam ravishda kelgusi rejalari haqida suhbatlashish va rejalarni amalga oshirish uchun qo'llab-quvvatlash;
- boshqa ota-onalar va o'qituvchilar doimiy aloqada bo'lishi, farzandining ta'lim sohasida qo'shimcha ehtiyojlarini qondirish uchun maktabdan tashqari muassasalar bilan doimiy aloqada bo'lishi va qo'llab-quvvatlashi [19; 155].

Jamiyatda oilalardagi tuzilmalar o'zgarib bormoqda. Insonlarning iqtisodiy-ijtimoiy, madaniy ehtiyojlari ham o'zgarib bormoqda. Bu esa har bir insonning individual turmush kechirishiga sabab bo'ladi. Hozirgi kunda avlodlar almashinuvi jarayoni tezlashmoqda va ularning fikrlash darajasi ham o'zgarib bormoqda. Hozirgi maktab yoshidagi bolalar asosan Z va α gen avlodlariga to'g'ri keladi. Boshqa tarafdin maktablarning o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishdagi funktsional vazifalari salmog'i, ijtimoiy ma'suliyati yildan-yilga oshib bormoqda. Shuningdek, ta'lim tizimidagi xalqaro baholash tadqiqotlarining joriy etilishi jamiyatning yildan-yilga ta'lim va uning sifatiga talablari oshib borayotganini ko'rsatadi.

Tadqiqotlar oila va maktab hamkorligini mustahkamlash borasida ko'plab muammolar mavjud ekanligini ko'rsatadi [19; 266]. Muammoning eng asosiysi sifatida ota-onalar yoki o'qituvchilarning hamkorlikka qiziqishi yo'qligi bilan tavsiflanadi. Otterpohl und Wild [13; 295] o'z tadqiqotlarida qat'iy xulosa sifatida, muvaffaqiyatli hamkorlik uchun aslida barcha ishtirokchilarning yagona „hamkorlik“ tushunchasiga ega bo'lishi tushuniladi. Bunda ota-onalar, shuningdek maktab ma'muriyati, o'qituvchilarning hamkorlik borasidagi tasavvurlari tubdan bir-biridan farq qiladi. Asosiy faoliyat sifatida darsdan tashqari tadbirlarda ishtirok etish, zarurat bo'lganda tashkillashtiriladigan kam sonli suhbatlar oddiy sheriklik munosabatlari sifatida baholanishi mumkin. Bunda albatta kommunikativ muvafiq lashtirish jarayoni zarur bo'lib, ota-ona va maktab

hamkorligi aslida qanday bo'lishi va amalga oshirilishi lozimligi muzokaralar orqali aniqlashtirib olinishi lozim [13; 293].

Oila va uning ma'naviy-iqtisodiy farovonligi bir vaqtning o'zida shaxsning axloqiy-ruhiy barkomolligiga va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga olib keladi. Shu bois oila va undagi hayotning turli jihatlarini tadqiq qilish ham ilmiy, ham amaliy nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega [2; 50].

Oilada ota-onalar bolalar bilan muloqot jarayonida muntazam tarbiyaviy ta'sir o'tkazish metodlari bilan ishlaydi. Masalan: biror-bir voqea, hodisaning mohiyatini tushuntirishda, bolaga u tomonidan sodir etilgan biror-bir noto'g'ri xatti-harakat uchun dashnom berishda. Ushbu vaziyatda ota-onalar, avvalo, nimalarga e'tibor berishi kerak: birinchidan, vaziyat tahlil qilinadi; ikkinchidan, murakkab vaziyatdan chiqishning mumkin bo'lgan variantlari saralanadi, uchinchidan, ushbu faoliyat, odatda tezkor amalga oshiriladi (bunda ham pedagogik kommunikatsiyaning o'ziga xosligi namoyon bo'ladi) va optimal metodlar tanlanadi, faqat shundan keyingina pedagogik ta'sir tashkil qilinadi. Biroq, hali tanlangan ta'sir metodiga adekvat bo'lgan, u orqali pedagogik ta'sir amalga oshiriladigan muloqot tizimini topishimiz kerak. Ya'ni, ma'lum bir maqsadga qaratilgan umumiy pedagogik vazifani hal etgandan so'ng, ta'sir metodini tanlab bevosita ta'sirni tashkil qilish uchun asosiy vazifa sifatida kommunikativ vazifa belgilanishi kerak. Oiladagi tarbiyaviy jarayon o'ziga xos xususiyatga ega. Bola ota-onaning xatti-harakatlarini taqlid qilish orqali o'rganadi, ular aytgan so'zlarni takrorlaydi. Demak, ota-ona bola shaxsi shakllanishi uchun ideal tarbiyachi bo'lishi lozim [3; 11].

Oilada farzandlar bilan muloqot deganda, kishilarning o'zaro muloqotga kirishish tizimi tushuniladi, uning asosiy mazmuni o'zaro axborot almashish, shaxsni bilish, tarbiyaviy ta'sir o'tkazish sanaladi. Ota-onalar bu jarayonni tashkil etishi, faollashtiruvchisi sifatida maydonga chiqishi, va boshqarishi lozim. Chunki farzandlar hayotda asosiy andozani oilada, ulardan oladilar. Muloqotchanlik ham oilada shakllanib, rivojlanadi. Oiladagi muloqotning tarbiyaviy ahamiyati, ota-onaning farzandlari bilan faol muloqotga kirisha olishi, tarbiya jarayonida ularni bilishi, o'rganish kaliti va tarbiyaviy faoliyatining ijodiy xarakteri, bola shaxsining shakllanishi uchun eng yaxshi sharoit yaratadigan, tarbiyada maqbul bo'lgan emotsional muhitni ta'minlovchi, jumladan, ruhiy psixologik to'siqlar paydo bo'lishining oldini oladigan, farzandlarda ijtimoiy-psixologik jarayonlarni to'g'ri yo'lga solib boshqarishni ta'minlaydigan muhim vositadir.

Xulosa. Ota-onalar farzandlarini ta'lim jarayonida yangi bilimlarga, o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini qo'llab-quvvatlashi va bunda metodik jihatdan yordam berishi lozim. Ma'lumki, o'rganishga bo'lgan motivatsiya individual xususiyatga ega. Bunda shaxsiy qiziqish, maqsad va ustuvorliklar hal qilivchi ahamiyatga

ega. Shunday bo'lsada, umumiy holatda oilada ta'lim muhitini rivojlantirishda quyidagi jihatlarni hisobga olish muhim hisoblanadi:

1. Aniq va real maqsadlar: Aniq va real maqsadlarni shakllantira olishi farzandlarning maqsadli hamda o'rganishga bo'lgan yo'nalishli faoliyatini belgilab beradi. O'rganishga bo'lgan yo'nalishli faoliyat ma'lum bir vaqt oralig'ida bilim darajasini ortishi bilan belgilanadi. Masalan til o'rganishda A1 darajadan, 3 oydan so'ng A2 darajaga erishishini ko'rsatadi. Aniq va real maqsadlarning shakllanishi o'rganish ta'lim oluvchi uchun maqsadlarga erishish uchun vosita vazifasini o'taydi.

2. Qiziqish va ishtiyoq. Agar mavzu va uning mazmuni farzandlarda qiziqish va ishtiyoq uyg'otsa o'rganishga bo'lgan motivatsiya shunga mitanosib ravishda ortadi. Bu esa farzandning faol o'rganish bilan band bo'lishi va shaxsiy rivojlanishi uchun xizmat qiladi. Ota-ona farzandidagi har bir elementar qiziqishni anglashi va unga ishtiyoq berishi kerka bo'ladi. E'tibor bermalik oqibatida bolada keyingi qiziqishlarini aytmaslik, o'rtoqmaslik va natijasiz degan xulosa shakllanishiga olib keladi.

3. Mukofot va e'tirof: Mukofot farzandlarning o'rganish motivatsiyasini saqlab qolish uchun turtki bo'lib xizmat qiladi. Bu marralarga erishish yoki ma'lum ballarni to'plash shaklidagi mukofotlar bo'lishi mumkin. Shuningdek, boshqalarning e'tirofi, masalan, o'qituvchilar yoki ota-onalarning maqtovi o'rganishga bo'lgan motivatsiyani rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu o'rinda, moddiy ko'rinishdagi mukofot yoki e'tirof pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq emas degan xulosa o'rinli deb hisoblanadi.

4. Ma'no va mazmunni anglab yetish: Farzandlar o'rganishning maqsadi va ahamiyatini tushunsa va unda hissiy-kognitiv bog'liqlik vujudga kelsa o'zini-o'zi o'rganishga nisbatan rag'batlantira oladi. Hissiy-kognitiv bog'liqlik o'rganilayotgan mavzunining ahamiyatini tushunishi, ta'lim oluvchi o'z shaxsiy, kasbiy hayoti bilan bog'liqligini anglashi, real vaziyatlada qo'llash imkoniyatlarini bilishi uning o'rganishga bo'lgan faoliyatini jiddiy tus olishiga turtki bo'ladi.

5. Ijobiy o'rganish muhiti: Farzandlarning motivatsiyasi ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi o'rganish muhitida rivojlanib boradi. Bunday muhit ta'lim oluvchiga o'zini qulay his qilishi, rag'batlantiradigan, o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini oshiradigan muhitni anaglatadi.

6. Qobiliyat va salohiyatiga ishonish: Agar ota-onalar farzandlarini o'z qobiliyati va salohiyatiga ishonтира olsa, ular o'rganish jarayonida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishga va barcha shaxsiy imkoniyatlaridan samarali foydalanishga harakat qiladi.

7. O'rganish jarayonini „kashfiyot“ga qiyoslash: Kashfiyotlar bosqichma-bosqich izlanish orqali natijalarga erishishni tavsif etadi. O'rganish jarayonini

ham kashfiyot sifatida talqin qilish orqali o'rganish „majburiy“ va „vazifa“ sifatida emas, balki „ixtiyoriy“, „Aha effektiga“ ega jarayonga aylanadi. O'rganish jarayoni o'rganishning faol davridan boshlab majburiyat sifatida emas, balki kashfiyotlar singari „rivojlantiruvchi, qiziqarli hamda sermazmun“ faoliyat sifatida tasavvur uyg'otishga erishish lozim bo'ladi. O'rganish tasavvur kuchini rivojlantiradi hamda ta'lim oluvchinni „chegarasiz fikrlash“ imkonini taqdim etadi.

Oilada shakllangan ta'lim muhiti milliy ta'lim tizimining samaradorligiga ta'sir qiladi. Shu bilan birga, jamiyatda ta'limga bo'lgan ijobiy munosabatning rivojlanishi oiladagi ta'lim muhiti bilan uzviy aloqadorlikka ega.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining „Ta'lim to'g'risida“ gi Qonuni// O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son
2. Abdullaeva D.U. Oila haqidagi ijtimoiy tasavvurlar oila mustahkamligini ta'minlovchi fenomen// Pedagogika jurnali, 2022 yil, 1-son.- B. 50-53
3. Abdulleeva M. A. Oilada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda estetik tasavvurlarni shakllantirish. Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya, T. 2009. – B.11.
4. Abdurasulova Q. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi va uning oldini olish muammolari. // Qonun himoyasida. 2001, 1- son, 23-26- b.
5. Alimova G.Oilada bolalar muloqotchanligini oshirishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari/ Kasb-hunar ta'limi, 1-son, 2019. -11-14B.
6. Epstein, J. L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools// Office of Educational Research and Improvement (ED), Washington, DC.; Disney Learning Partnership, Burbank, CA.; DeWitt Wallace/Reader's Digest Fund, Pleasantville, NY. 2001.-p. 395
7. Grolnick, W. S., & Slowiaczek, M. L. Parents' Involvement in Children's Schooling: A Multidimensional Conceptualization and Motivational Model// Child Development, Vol. 65, No. 1. (Feb., 1994), pp. 237-252
8. Henderson, A. T., & Mapp, K. L. (2002). A New Wave of Evidence: The Impact of School, Family, and Community Connections on Student Achievement// SEDL – Advancing Research, Improving Education, 2002. -p. 241
9. Hoover-Dempsey, K. V., & Sandler, H. M. Why Do Parents Become Involved in Their Children's Education? Review of Educational Research, 67(1), 1997. P. 3-42. <https://doi.org/10.3102/00346543067001003>
10. <https://kun.uz/91547033>
11. Jäger-Flor, D. & Jäger, R. S. Bildungsbarometer zur Kooperation Elternhaus-Schule. Ergebnisse, Bewertungen und Perspektiven. Landau: VEP Verlag Empirische Pädagogik, 2010. -p. 266
12. Lareau, A. Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life (2nd ed.). University of California Press, 2011 -p. 480 <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1ppgj4>
13. Otterpohl, N. & Wild, E. (2019). Kooperation zwischen Elternhaus und Schule im Kontext der schulischen Leistungsentwicklung. In B. Kracke & P. Noack (Hrsg.), Handbuch Entwicklungs- und Erziehungspsychologie. Springer Reference Psychologie Berlin, 2019. p. 293-306Springer.
14. Sacher, W. Eltern, Lehrkräfte und pädagogische Fachkräfte als Partner – Voraussetzungen und Wege ihrer Kooperation. In G. Aich, C. Kuboth, M. Gartmeier & D. Sauer (Hrsg.), Kommunikation und Kooperation mit Eltern (1. Auflage, 2017. p. 21-34).
15. Sénéchal M, LeFevre JA. Parental involvement in the development of children's reading skill: a five-year longitudinal study. Child Dev. 2002 Mar-Apr;73(2). -p. 445-460

16. Sheldon, S.B. Linking School–Family–Community Partnerships in Urban Elementary Schools to Student Achievement on State Tests. *The Urban Review* 35, 2003 -p. 149–165. <https://doi.org/10.1023/A:1023713829693>

17. Souto-Manning, M. *Multicultural Teaching in the Early Childhood Classroom: Approaches, Strategies, and Tools, Preschool–2nd Grade*. New York: Teachers College Press: Washington DC, 2003. -p. 153

18. Textor, M.R.: *Allgemeine Förderung der Erziehung in der Familie. § 16 SGB VIII*. Stuttgart 1996. -p. 212.

19. Textor, M.R.: *Die Bildungsfunktion der Familie stärken: Neue Aufgabe der Familienbildung, Kindergärten und Schulen? Nachrichtendienst des Deutschen Vereins für öffentliche und private Fürsorge* 2005, 85 (5), -p. 155-159

20. Trusty, J., & Niles, S. G. *School Counseling and Student Outcomes: Summary of Six Statewide Studies// Professional School Counseling*, v16 n2, 2012.- p.146-153.

21. Weiss, H. B., & Edwards, J. N. *Linking School-Family-Community Partnerships in Urban Elementary Schools to Student Achievement on State Tests*, 1992. -p. 218.

22. Шершеневич Г.Ф. *Учебник русского гражданского право. Т. 2, м., -М., 2015, С.259.*

РЕЗИЮМЕ

Maqolada milliy ta'lim tizimini rivojlantirishda oila va undagi ta'lim muhitining rivojlanganligi ijtimoiy-pedagogik zarurat ekanligi bayon qilingan. Xalqaro baholash tadqiqotlarida ham oila, oiladagi ta'lim muhiti kabi ijtimoiy-pedagogik jihatlariga kent e'tibor qaratilgan. O'quvchining ta'limda muvaffaqiyatga erishishida oilada ta'lim muhitining shakllanganligi hamda ota-onalarning ta'limga bo'lgan ijobiy munosabati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Maqolada shuningdek oilada ta'lim muhitini rivojlantirish bilan bog'liq muammolar tahlil qilingan.

РЕЗИЮМЕ

В статье утверждается, что развитие семьи и ее воспитательной среды является социально-педагогической необходимостью в развитии отечественной системы образования. В международных оценочных исследованиях также уделяется внимание социальным и педагогическим аспектам, таким как семья и образовательная среда в семье. Формирование образовательной среды в семье и положительное отношение родителей к образованию имеют решающее значение для успехов ученика в учебе. Также в статье анализируются проблемы, связанные с развитием воспитательной среды в семье.

SUMMARY

The article argues that the development of the family and its educational environment is a social and pedagogical necessity in the development of the domestic education system. International evaluation studies also pay attention to social and pedagogical aspects, such as the family and the educational environment in the family. The formation of an educational environment in the family and a positive attitude of parents towards education are crucial for a student's academic success. The article also analyzes the problems associated with the development of the educational environment in the family.